Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 16/11/2026 21:59:46

DOI:10.17951/we.2025.11.2.159-171 | Wschód Europy • Восток Европы • East of Europe, vol. 11, 2 / 2025

Sebastian Graniczkowski
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
ORCID ID: http://orcid.org/0009-0001-9486-4605
e-mail: d16070@doktorant.upjp2.edu.pl

„Pan Haratowicz zamordowany w Warszawie". Zamach na prezydenta Gabriela Narutowicza w prasie francuskiej

Wybory pierwszego prezydenta II Rzeczpospolitej odbyły się 9 grudnia 1922 roku. Kandydatami na to stanowisko byli Jan Baudouin de Courtenay[1], kandydat mniejszości narodowych; kandydat Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS) Ignacy Daszyński[2]; Stanisław Wojciechowski[3] z list Polskiego Stronnictwa Ludowego (PSL) „Piast"; hrabia Maurycy Zamoyski[4], z poparciem środowisk prawicowych oraz Gabriel Narutowicz[5] z list PSL „Wyzwolenie". Po dwóch turach głosowania do trzeciej zostali wyłonieni Narutowicz i Zamoyski. Ostatecznie przy poparciu ze strony lewicy, centrum i mniejszości narodowych prezydentem II RP został Narutowicz, różnicą 62 głosów[6]. Wybór nie spotkał się z aprobatą części społeczeństwa. Kiedy 11 grudnia miało odbyć się zaprzysiężenie

[1] Jan Niecisław Ignacy Baudouin de Courtenay (1845–1929) – językoznawca, pacyfista, zwolennik ochrony środowiska. Opowiadał się za wprowadzeniem nauki języka polskiego do szkół żydowskich na terenie II RP, a do szkół polskich nauki jidysz. Krytyk antysemityzmu i ksenofobii.

[2] Ignacy Ewaryst Daszyński, ps. „Daszek", „Żegota", „Ignis" (1866–1936) – premier Tymczasowego Rządu Ludowego Republiki Polskiej (1918), wicepremier w Rządzie Wincentego Witosa (1920–1921), marszałek Sejmu (1928–1930), pośmiertnie odznaczony Orderem Orła Białego.

[3] Stanisław Wojciechowski, ps. „Wacław" (1869–1953) – członek Komitetu Narodowego Polskiego (1914–1917), minister spraw wewnętrznych (1919–1920), drugi prezydent II Rzeczpospolitej (1922–1926).

[4] Maurycy Klemens Zamoyski herbu Jelita (1871–1939) – członek Komitetu Narodowego Polskiego (1914–1917), wiceprezes Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu (1917–1919), poseł II RP w Paryżu (1919–1924), minister spraw zagranicznych w drugim rządzie Władysława Grabskiego (1924).

[5] Gabriel Narutowicz (1865–1922) – profesor Politechniki w Zurychu, minister robót publicznych w rządach pierwszym rządzie Władysława Grabskiego, pierwszym rządzie Wincentego Witosa oraz pierwszym i drugim rządzie Antoniego Ponikowskiego (1920–1922), minister spraw zagranicznych w rządzie Artura Śliwińskiego i rządzie Juliana Nowaka (1922), pierwszy prezydent II RP (1922).

[6] M. Mazur, *Media endeckie wobec wyboru i śmierci pierwszego prezydenta RP Gabriela Narutowicza*, „Dzieje Najnowsze" 2010, z. 2, s. 52–56.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 16/11/2026 21:59:46

pierwszego prezydenta Rzeczpospolitej, tłum starał się uniemożliwić Narutowiczowi dotarcie do Sejmu. Wśród zarzutów najczęściej pojawiało się oskarżenie o zwycięstwo osiągnięte głosami Żydów; wypominano także, chociaż bezpodstawnie, przynależność do masonerii oraz ateizm[7].

16 grudnia 1922 roku w godzinach przedpołudniowych prezydent spotkał się z byłym premierem Leopoldem Skulskim[8] oraz kardynałem Aleksandrem Kakowskim[9], a następnie udał się do Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych i o godzinie 12.00 otworzył wystawę. Około kwadrans później, kiedy prezydent znajdował się przed obrazem Teodora Ziomka[10] pt. *Krajobraz zimowy*, Eligiusz Niewiadomski[11], będący członkiem komitetu organizującego wystawę, oddał trzy strzały z rewolweru w plecy Gabriela Narutowicza. Prezydent zmarł na miejscu, jego pogrzeb odbył się 22 grudnia, a ciało zostało złożone w podziemiach katedry św. Jana w Warszawie. Zamachowiec został złapany na miejscu i aresztowany. 30 grudnia 1922 roku rozpoczął się proces zabójcy, który potoczył się bardzo szybko i Niewiadomski został niemal jednomyślnie skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano 31 stycznia 1923 roku w warszawskiej Cytadeli[12].

Samo wydarzenie zostało omówione przez wielu badaczy z różnych perspektyw i w różnych momentach historii. Na podstawie rzeczonych opracowań należy stwierdzić, że doświadczenie zabójstwa prezydenta Gabriela Narutowicza było dla społeczeństwa II Rzeczpospolitej ogromnym szokiem oraz doświadczeniem, które doprowadziło do kryzysu społeczno-politycznego, a także, w ujęciu niektórych badaczy, miało prowadzić do trudności w asymilacji mniejszości żydowskiej[13]. Morderstwo pierwszego prezydenta II Rzeczpospolitej zostało także szeroko skomentowane w prasie niemieckiej

[7] S. Liptak, *Najważniejsze zamachy na wybitne osoby publiczne w Polsce w XX wieku*, „Security, Economy and Law" 2022, no. 1, s. 40.

[8] Leopold Skulski (1877–1939?) – premier (1919–1920), minister spraw wewnętrznych w pierwszym rządzie Wincentego Witosa (1920–1921), zaginął po aresztowaniu przez NKWD w październiku 1939 roku.

[9] Aleksander Kakowski (1862–1938) – arcybiskup metropolita warszawski (1913–1938), prymas Królestwa Polskiego (1925–1938), członek Rady Regencyjnej (1917–1918), od 1919 roku kardynał.

[10] Teodor Ziomek (1874–1937) – absolwent Szkoły Rysunkowej w Warszawie i Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, związany z Towarzystwem Artystów Polskich „Sztuka", ilustrator miesięcznika „Sfinks" (1908–1917).

[11] Eligiusz Józef Niewiadomski (1869–1923) – absolwent Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu, współpracownik „Kuriera Codziennego" i „Kuriera Warszawskiego", wykładowca Warszawskiego Instytutu Politechnicznego (1898–1902), kierownik Wydziału Malarstwa i Rzeźby w Ministerstwie Kultury i Sztuki w rządzie Rady Regencyjnej (1918), uczestnik walk podczas wojny polsko-bolszewickiej (1920–1921).

[12] S. Liptak, *op.cit.*, s. 41.

[13] Zob. szerzej: T. Hołówko, *Prezydent Gabrjel Narutowicz (życie i działalność)*, Warszawa 1924; M. Ruszyc, *Strzały w „Zachęcie"*, Katowice 1987; K. Strembowicz, *Gabriel Narutowicz we wspomnieniach współczesnych polityków*, Warszawa 1992; M.M. Drozdowski, *Gabriel Narutowicz – prezydent RP we wspomnieniach, relacjach i dokumentach*, Warszawa 2004; P. Brykczyński, *Gotowi na przemoc. Mord, antysemityzm i demokracja w międzywojennej Polsce*, Warszawa 2017; M. Białokur, *Gabriel Narutowicz. Biografia*, Opole 2016.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 16/11/2026 21:59:46

i austriackiej[14], dlatego autor postanowił przedmiotem badania uczynić analizę przekazu medialnego opiniotwórczych czasopism francuskich ukazujących się w grudniu 1922 roku. Celem tekstu jest rozeznanie, jak prasa francuska podchodziła do tych wydarzeń. Pytanie wydaje się tym bardziej zasadne, że był to kraj, który nie sąsiadował bezpośrednio z II RP, chociaż popierał uprzednio sprawy polskie. Relacje polsko-francuskie poprawiały się systematycznie od upadku cara, z którym Francję łączył sojusz. W lecie 1917 roku rozpoczęto tworzenie armii z polskich emigrantów na zachodzie oraz jeńców z armii niemieckiej, co poskutkowało utworzeniem „Błękitnej Armii" gen. Józefa Hallera[15], która przybyła do Polski niedługo po złożeniu listów uwierzytelniających przez dyplomatę francuskiego w Warszawie – Eugène'a Pralona. W ramach nawiązywania stosunków dyplomatycznych poseł Maurycy Zamoyski w sierpniu 1919 roku złożył w Paryżu listy uwierzytelniające. Na płaszczyźnie militarnej Francja od jesieni 1919 roku udzielała pomocy wojskowej. W jej ramach francuska misja wojskowa szkoliła polskie wojsko, pomogła w jego reorganizacji, a także montowała wywiad antyradziecki. Warto też zaznaczyć, że 12 lutego 1921 roku w czasie wizyty Józefa Piłsudskiego w Paryżu podpisano deklarację o przyjaźni oraz tajny protokół wojskowy, który zobowiązywał obie strony do pomocy militarnej w razie agresji Niemiec[16].

Autor zadał sobie przede wszystkim pytania o to, czy czasopisma ukazujące się we Francji przedstawiały przebieg wyborów na stanowisko prezydenta II RP. Czy zamieszczały szczegółowy opis zamachu oraz widmo poważnego kryzysu społeczno-politycznego, który miał być następstwem obu wydarzeń? Czy może dla francuskiego społeczeństwa kwestia zamachu na prezydenta „odległego" kraju była kwestią drugorzędną?

Autor przeprowadził kwerendę w czterdziestu jeden numerach osiemnastu czasopism ukazujących się od dnia zamachu – 16 grudnia 1922 roku do 8 stycznia 1923 roku. Przebadane periodyki zdecydował się podzielić na trzy grupy: czasopisma polityczne i biuletyny streszczające publikacje prasy zagranicznej, czasopisma polityczne, ale o wąskiej specjalizacji, w których bezpośrednim zainteresowaniu nie leżały sprawy polskie, oraz czasopisma niepolityczne i regionalne. Autor dokonał takiego podziału, by obiektywniej ocenić wagę tego wydarzenia dla prasy francuskiej, a co za tym idzie dla jej czytelników – społeczeństwa francuskiego. Do pierwszej grupy trafiło osiem tytułów: „Journal des débats politiques et littéraires", jeden z najważniejszych francu-

[14] *Ermordung des polnischen staatspräsidenten*, „Reichspost" 337 (1922), s. 1; *Der polnische Staatspräsident ermordet,* „Der Tag" 22 (1922), s. 1; *Narutowicz das opfer eines politischen attentats*, „Illustrierte Kronen Zeitung" 8233 (1922), s. 5; *Der Mord in Warschau*, „Arbeiter Zeitung" 339 (1922), s. 1; *Die Ermordung des Präsidenten Narutowicz*, „Wiener Zeitung" 279 (1922), s. 5; *Ermordung des polnischen Präsidenten*, „Mühlviertler Nachrichten" 51 (1922), s. 2.

[15] Józef Haller (1873–1960) – komendant Legionów (1915), Naczelny Dowódca Armii Polskiej we Francji, powierzono mu dowództwo na froncie północnym w czasie wojny polsko-bolszewickiej. W końcu został ministrem bez teki w drugim rządzie Władysława Sikorskiego (1939).

[16] J. Baszkiewicz, *Historia Francji*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974, s. 647–648; Polska we Francji, www.gov.pl/web/francja/relacje-dwustronne [dostęp: 4.04.2024].

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 16/11/2026 21:59:46

skich dzienników politycznych ukazujący się od 1789 roku[17]; „L'Alerte", niezależne czasopismo polityczne, literackie, artystyczne i handlowe; „L'Ame Gauloise", czasopismo antykomunistyczne; „Le Journal de Fourmies", czasopismo niezależne, niepolityczne; „L'Écho de France", czasopismo informacyjne; „L'Avenir de l'Est", czasopismo radykalnie republikańskie; „L'Attaque", czasopismo niezależne, niepolityczne oraz dwa biuletyny prasy zagranicznej i specjalistyczny – prasy polskiej: „Bulletin Quotidien de Presse Étrangère", „Bulletin Périodique de la Presse Polonaise". W drugiej grupie znalazły się: „Le Mobacher", czasopismo polityczne skierowane do mniejszości algierskiej; „L'Océanie française", biuletyn skierowany do mieszkańców francuskiej Oceanii; „La Française", organ prasowy Le Conseil National des Femmes Françaises (Krajowej Rady Kobiet Francuskich) oraz „Les Droits de l'Homme", czasopismo poświęcone kwestiom związanym z prawami człowieka. Do trzeciej grupy autor zakwalifikował: „Recueil périodique des assurances", który wykładał doktrynę i prawodawstwo z zakresu ubezpieczeń; „Revue Germanique", biuletyn z recenzjami i esejami dotyczącymi tematów związanych z Niemcami i niemieckością; „La Vie parisienne", czasopismo poświęcone podróżom, modzie i muzyce; „Journal des mutilés, réformés et blessés de guerre", czyli czasopismo skierowane do kombatantów i zwolnionych ze służby wojskowej, oraz gazetę lokalną „La Croix du Rhône". Dla czasopism umieszczonych przez autora w pierwszej grupie zamach na prezydenta II RP powinien być wydarzeniem istotnym, zdecydowanie zasługującym przynajmniej na wzmiankę.

Szczegółowe informacje na temat sytuacji politycznej Polski tamtego okresu przekazał dziennik „Journal des débats politiques et littéraires". 16 grudnia dziennik informował o wyborze i uroczystej ceremonii przekazania władzy nowemu prezydentowi Narutowiczowi, mającej miejsce 15 grudnia w Warszawie. Wspomniano również, że Polska oczekuje na nowy rząd, ponieważ poprzedni[18] złożył dymisję „zgodnie ze zwyczajem"[19]. Kolejnego dnia na łamach gazety opublikowano trzy notki w dziale „En Pologne". Pierwsza informowała o telegramie, który nowy prezydent II RP wysłał do hrabiego Zamoyskiego, posła II RP w Paryżu, a w którym dziękował swojemu kontrkandydatowi za gratulacje z okazji wyboru na urząd[20]. Przywołano także telegram, który dziennik otrzymał z Warszawy, a w którym informowano o trwających negocjacjach dotyczących utworzenia nowego rządu. Przede wszystkim pisano o możliwości powierzenia teki premiera osobie bezpartyjnej. Wśród najbardziej prawdopodobnych kandydatów na kluczowe ministerstwa wymieniono: Franciszka Nowodworskiego, jako ministra sprawiedliwości; Stanisława Augusta Thugutta, jako ministra handlu; hrabiego Aleksandra Józefa Skrzyńskiego, jako ministra spraw zagranicznych; generała Józefa

[17] Pierwotnie pt. „Journal des Débats et des Décrets" jako stenogramy z obrad Zgromadzenia Narodowego.

[18] Chodzi o rząd Juliana Nowaka, utworzony w lipcu 1922 roku.

[19] *Le ministère polonais et le nouveau président*, „Journal des débats politiques et littéraires" 16 XII 1922, s. 2.

[20] *M. Narutowicz et le comte Zamoyski*, „Journal des débats politiques et littéraires" 17 XII 1922, s. 2.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 16/11/2026 21:59:46

Hallera, jako ministra wojny, oraz Władysława Raczkiewicza, jako ministra spraw wewnętrznych[21]. Ostatnia informacja dotyczyła relacji II RP i Litwy[22].

O samym zabójstwie dziennikarze dowiedzieli się i poinformowali w numerze z 18 grudnia 1922 roku, co było związane z czasem oczekiwania na telegram ze stolicy Polski. W obszernym artykule autorstwa Auguste'a Gauvaina, na nieco ponad kolumnę, umieszonym na pierwszej stronie, informowano przede wszystkim, że zamach na prezydenta Narutowicza został dokonany przez Eligiusza Niewiadomskiego, określonego przez autora jako „artysta niezrównoważony psychicznie". Dalej zaznaczono, że zabójstwo miało miejsce zaledwie tydzień po objęciu urzędu przez Narutowicza, co spotęgowało atmosferę szoku i niepokoju. Gauvain zaznacza, że poza ogólnym żalem z powodu utraty „szanowanego męża stanu" społeczeństwo polskie doświadczyło również wzmożonego lęku przed potencjalnym wybuchem wewnętrznych niepokojów, co świadczyłoby o kruchości struktur demokratycznych i stabilności politycznej państwa. Wbrew popularnym ówcześnie podejrzeniom, jakoby zamach był skutkiem radykalizacji prawicy, autor konsekwentnie podtrzymuje opinię, że motywacja zamachowca miała charakter indywidualnej patologii, a nie politycznej inspiracji. Podkreśla on, że Niewiadomski nie był już członkiem żadnej partii, a jego czyn należy uznać za akt osobistego szaleństwa. Taka interpretacja francuskiego dziennikarza została uzasadniona odwołaniem się do wspomnianego telegramu hrabiego Zamoyskiego. Znaczną część artykułu poświęcono analizie sytuacji politycznej po wyborach parlamentarnych z listopada 1922 roku. Autor zauważył, że żaden z obozów politycznych nie uzyskał większości absolutnej, co skutkowało koniecznością zawierania doraźnych sojuszy. Blok narodowy, złożony z partii chrześcijańsko-narodowych i katolickich, uzyskał znaczące wzmocnienie – zarówno w Sejmie, jak i w Senacie. Niemniej jednak jego hegemonia była zagrożona przez różnorodne bloki lewicowe oraz reprezentację mniejszości narodowych, wśród nich wymienił m.in. Żydów i Niemców. Ta fragmentacja władzy parlamentarniej została przedstawiona jako strukturalna przyczyna napięć oraz jako tło wyboru Narutowicza, który w oczach Gauvina był kandydatem kompromisu wspieranego przez centrolewicę i mniejszości. Następnie zwrócono szczególną uwagę na decyzję Józefa Piłsudskiego o rezygnacji z dalszego pełnienia funkcji głowy państwa. Autor przedstawił ten krok jako akt patriotycznego poświęcenia i wyraz politycznej roztropności. Piłsudski został przedstawiony jako postać krytykowana przez różne środowiska za swoją działalność legionową pod auspicjami Austro-Węgier oraz za stronniczość w kryzysach gabinetowych. Niemniej jednak według Gauvaina jego decyzja o odejściu była podyktowana troską o stabilność państwa, a nie osobistym interesem politycznym. Był to ważny wątek artykułu; chociaż niepoświęcony bezpośrednio Narutowiczowi, to budujący w świadomości francuskich czytelników obraz Piłsudskiego jako ponadpartyjnego męża stanu.

[21] *La formation du cabinet*, „Journal des débats politiques et littéraires" 17 XII 1922, s. 2.

[22] *Interruption des relations postales avec la Lituanie*, „Journal des débats politiques et littéraires" 17 XII 1922, s. 2.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 16/11/2026 21:59:46

Na zakończenie artykułu autor wskazuje na potrzebę wyłonienia nowej głowy państwa. W tej perspektywie za faworyta wskazał on Wincentego Witosa[23].

Kolejnego dnia opublikowano informację o zwołaniu Zgromadzenia Narodowego na 20 grudnia oraz o stworzeniu nowego rządu przez premiera Władysława Sikorskiego. Poinformowano także o wprowadzeniu stanu wyjątkowego na terenie Warszawy oraz przywołano zapewnienie premiera Sikorskiego, że rząd będzie w stanie zapewnić bezpieczeństwo w kraju, jeśli obywatele zachowają spokój. Umieszczono także informację, że Niewiadomski działał z własnej inicjatywy i nie miał żadnych wspólników[24]. Kolejnego dnia opublikowano treść telegramu dotyczącą wypowiedzi Sikorskiego, w zasadzie pokrywającą się z wcześniejszą narracją. Dodatkowo informowano o płynących do Polski kondolencjach[25].

W kolejnym czasopiśmie objętym kwerendą – „L'Alerte" z 19 grudnia 1922 roku – w miejscu poświęconym tematyce polityki zagranicznej informowano jedynie o planowanej wizycie króla Wielkiej Brytanii Jerzego V[26] w Paryżu[27]. Wzmianka o zamachu na polskiego prezydenta znalazła się dopiero w wydaniu z 25 grudnia. Redakcja zamieściła rubrykę zatytułowaną „Ce qui s'est passe", czyli dosłownie „to, co minione", lub „to, co się zdarzyło", umieszczając w niej informacje o najważniejszych wydarzeniach w polityce od 12 grudnia. Pod datą 16 grudnia znalazła się notka, w której informowano, że pan Haratowicz (sic! – zob. fot. 1), który został wybrany 9 grudnia prezydentem Rzeczpospolitej Polskiej, został zamordowany w Warszawie. Podano także imię i nazwisko zabójcy, Eligiusza Niewiadomskiego, w tym przypadku bez błędu[28]. Dalej w tej samej rubryce, pod datą 20 grudnia, poinformowano o wyborze nowego prezydenta, Wojciechowskiego[29].

[23] A. Gauvain, *L'assassinat du Président Narutowicz*, „Journal des débats politiques et littéraires" 18 XII 1922, s. 1.

[24] *Après l'assassinat du président de la République polonaise*, „Journal des débats politiques et littéraires" 19 XII 1922, s. 1.

[25] *La situation politique*, „Journal des débats politiques et littéraires" 20 XII 1922, s. 2; *Les condoléances*, „Journal des débats politiques et littéraires" 20 XII 1922, s. 2.

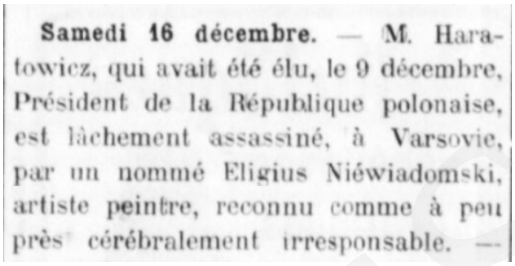
[26] Jerzy V, właśc. George Frederick Ernest Albert (1865–1936) – król Wielkiej Brytanii i Cesarz Indii (1910–1936), król Kanady (1931–1936), syn Edwarda VII Koburga i Aleksandry Duńskiej.

[27] *Le roi Angleterre a Paris*, „L'Alerte" 19 XII 1922, s. 1.

[28] *Ce qui s'est passe*, „L'Alerte" 25 XII 1922, s. 1.

[29] *Ibidem*.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 16/11/2026 21:59:46



Samedi 16 décembre. — M. Haratowicz, qui avait été élu, le 9 décembre, Président de la République polonaise, est lâchement assassiné, à Varsovie, par un nommé Eligius Niéwiadomski, artiste peintre, reconnu comme à peu près cérébralement irresponsable. —

Fot. 1. Doniesienie „L'Alerte" o zabójstwie Gabriela Narutowicza i wyborze Stanisława Wojciechowskiego na Prezydenta RP (1922)
Źródło: *Ce qui s'est passe*, „L'Alerte" 25 XII 1922, s. 1.

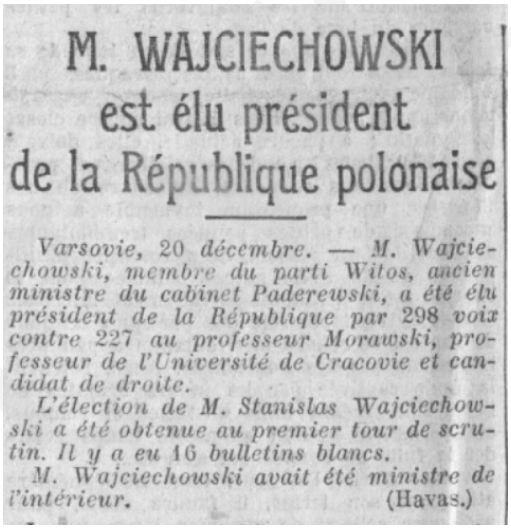
Dział aktualności politycznych i społecznych w „L'Ame Gauloise" 17 grudnia został zdominowany przez analizę sytuacji w kraju po strajku piekarzy[30]. Rubryka „Le Monde et la Vie" („Świat i życie") została poświęcona nowej, amerykańskiej parodii filmowej, powieści *Trzej muszkieterowie*[31]. Informacja o zamachu nie znalazła się w dziale z komunikatami[32] ani także jako informacja nieprzyporządkowana do działu, tam znalazła się analiza o reparacjach niemieckich dla Francji[33]. W przypadku tego czasopisma sprawa wyglądała podobnie w numerze z 24 grudnia. Tematy międzynarodowe zostały zamknięte po omówieniu sytuacji bieżącej w Lidze Narodów[34], w komunikatach zaś jedyna informacja powiązana z Polską to kurs języka polskiego organizowany na Sorbonie przez „Przyjaciół Polski"[35].

W przypadku tygodnika „Le Journal de Fourmies" rubrykami poświęconymi dla wydarzeń politycznych ze świata były „La Semaine" („Tydzień") i „Nouvelles brèves" („Nowości"; „Wiadomości"). 17 grudnia wspomniane działy zadedykowano sprawie konferencji w Lozannie, a konkretnie relacji Anglii z Niemcami[36] oraz trzęsieniom ziemi w Japonii i Włoszech[37]. O zamachu na prezydenta Narutowicza poinformował numer z 24 grudnia. Francuzi mogli przeczytać, że Narutowicz, będący prezydentem od siedmiu dni, został zabity strzałami z rewolweru przez artystę podczas wizyty na wystawie sztuki w Warszawie[38]. W tej samej rubryce informowano o wyborze nowego prezydenta, którym został Wojciechowski, były minister spraw wewnętrznych[39].

[30] *L'Actualité Politique et Sociale*, „L'Ame Gauloise" 17 XII 1922, s. 1.
[31] *Le Monde et la Vie*, „L'Ame Gauloise" 17 XII 1922, s. 1.
[32] *Communiqués*, „L'Ame Gauloise" 17 XII 1922, s. 3.
[33] *L'Allemagne et les Réparations en nature*, „L'Ame Gauloise" 17 XII 1922, s. 2.
[34] *A la Fédération des Ligues Nationales*, „L'Ame Gauloise" 24 XII 1922, s. 1.
[35] *Communiqués*, „L'Ame Gauloise" 24 XII 1922, s. 3.
[36] *La Semaine*, „Le Journal de Fourmies" 17 XII 1922, s. 1.
[37] *Nouvelles brèves*, „Le Journal de Fourmies" 17 XII 1922, s. 1.
[38] *Nouvelles brèves*, „Le Journal de Fourmies" 24 XII 1922, s. 1.
[39] *Ibidem*.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 16/11/2026 21:59:46

Drugi z najbardziej szczegółowych przekazów na temat zabójstwa prezydenta zamieściło 17 grudnia w formie korespondencji „L'Écho de France". Czytelnik mógł się dowiedzieć z tej relacji, że Narutowicz, prezydent Rzeczpospolitej, został zamordowany na otwarciu wystawy artystycznej trzema strzałami z rewolweru. Informowano także, że zabójca, Eligiusz Niewiadomski, był 53-letnim malarzem, zwolennikiem partii narodowo-demokratycznej. Poniżej informacji o zabójstwie zamieszczono notkę o tym, że Narutowicz pokonał w wyborach prezydenckich hrabiego Zamoyskiego przy poparciu mniejszości żydowskiej i niemieckiej[40]. Na marginesie należy wspomnieć, że w kolejnym numerze czasopismo informowało także o wyborze nowego prezydenta Rzeczpospolitej – Stanisława Wajciechowskiego (sic! – zob. fot. 2)[41].



M. WAJCIECHOWSKI
est élu président
de la République polonaise

Varsovie, 20 décembre. — M. Wajciechowski, membre du parti Witos, ancien ministre du cabinet Paderewski, a été élu président de la République par 298 voix contre 227 au professeur Morawski, professeur de l'Université de Cracovie et candidat de droite.

L'élection de M. Stanislas Wajciechowski a été obtenue au premier tour de scrutin. Il y a eu 16 bulletins blancs.

M. Wajciechowski avait été ministre de l'intérieur. (Havas.)

Fot. 2. Doniesienie „L'Écho de France" o wyborze Stanisława Wojciechowskiego na Prezydenta RP (1922)

Źródło: *M. Wajciechowski est élu président da la République polonaise*, „L'Écho de France" 21 XII 1922, s. 1.

Na łamach „L'Avenir de l'Est" z 16 grudnia oraz 30 grudnia temat zamachu na życie Narutowicza nie pojawia się wcale, sprawy międzynarodowe oscylują wokół tematu Algierii[42], wizyty byłego premiera Francji Georgesa Clemenceau[43] w Ameryce[44], poja-

[40] *Assassinat du Président de la République polonaise*, „L'Écho de France" 17 XII 1922, s. 1.

[41] *M. Wajciechowski est élu président da la République polonaise*, „L'Écho de France" 21 XII 1922, s. 1.

[42] *Djebel-Onk et Ligne Centrale*, „L'Avenir de l'Est" 16 XII 1922, s. 1.

[43] Georges Benjamin Clemenceau (1841–1929) – od 1902 roku senator, minister spraw wewnętrznych, a następnie 72. i 85. premier Republiki Francuskiej (1906–1909; 1917–1920). Wycofał się z polityki po przegranej w wyborach prezydenckich w 1920 roku. Kawaler Orderu Orła Białego w 1922 roku.

[44] *M. Clemenceau en Amérique*, „L'Avenir de l'Est" 16 XII 1922, s. 1.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 16/11/2026 21:59:46

wia się też anegdota o rosyjskiej policji[45]. Podobnie sytuacja wyglądała w przypadku czasopisma „L'Attaque", którego wydanie z 8 stycznia 1923 roku informowało o wpływie Niemiec na Austrię[46], relacjach turecko-ormiańskich, omawianych na konferencji w Lozannie[47] oraz sytuacji w koloniach francuskich[48].

Jako ostatnie w pierwszej grupie zostały przebadane dwa biuletyny z wyborami z prasy zagranicznej. Pierwszy, dotyczący szeroko pojmowanej prasy zagranicznej w numerach z 16, 18, 19 grudnia nie poświęcał uwagi kwestii prasy polskiej; skupiał się na prasie niemieckiej, angielskiej, hiszpańskiej, amerykańskiej, włoskiej[49]. Co oczywiste, w biuletynie prasy polskiej poświęcono uwagę kwestii zamachu na prezydenta. Na język francuski przetłumaczono fragmenty z „Gazety Warszawskiej", „Rzeczpospolitej", „Robotnika" i „Kurjera Warszawskiego". Nie wnosiły one jednak żadnej wiedzy ponad tę, która została przedstawiona w poprzednich czasopismach[50].

W drugiej wyróżnionej grupie czasopism politycznych, ale niezainteresowanych bezpośrednio Polską, odwołania do zamachu na prezydenta II RP nie występowały. „Le Mobacher" zajmował się jedynie sytuacją wewnętrzną Francji i jej relacjami z Algierią[51], „L'Océanie française" pisało o sytuacji w Oceanii, ale poświęcało sporo miejsca także Stanom Zjednoczonym, prawdopodobnie ze względu na ich mocarstwową pozycję[52]. Tygodnik „La Française" w rubryce „Échos" informował o wydarzeniach w innych krajach, ale były to głównie wiadomości z Niemiec i Anglii[53]. Informowano o Polsce, ale w kontekście pomocy francuskiej dla wschodniej Polski i Ukrainy, w ramach której dostarczono narzędzia rolnicze: pługi, łopaty, motyki i sierpy[54]. Ostatnie z analizowanych czasopism zajmowało się sprawami międzynarodowymi, ale również kwestiami

[45] *Le Joyeux Bolcheviste*, „L'Avenir de l'Est" 30 XII 1922, s. 1.
[46] *L'influence de l'état major prussien sur l'ex-Kaiser et l'Autriche*, „L'Attaque" 8 I 1923, s. 1.
[47] *Une réponse cavalière d'Ismet pacha à la Conference de Lausanne*, „L'Attaque" 8 I 1923, s. 2.
[48] *Le pain et nos colonies*, „L'Attaque" 8 I 1923, s. 2.
[49] *Sommaire*, „Bulletin Quotidien de Presse Étrangère" 16 XII 1922, s. 1; *Sommaire*, „Bulletin Quotidien de Presse Étrangère" 18 XII 1922, s. 1; *Sommaire*, „Bulletin Quotidien de Presse Étrangère" 19 XII 1922, s. 1.
[50] *Assassinat du président Narutowicz*, „Bulletin Périodique de la Presse Polonaise" 1 I 1923, s. 6.
[51] *Sommaire*, „Le Mobacher" 16 XII 1922, s. 1; *Sommaire*, „Le Mobacher" 20 XII 1922, s. 1; *Sommaire*, „Le Mobacher" 23 XII 1922, s. 1; *Sommaire*, „Le Mobacher" 27 XII 1922, s. 1; *Sommaire*, „Le Mobacher" 30 XII 1922, s. 1.
[52] *Sommaire*, „L'Océanie française" 1 I 1923, s. 1.
[53] *Échos*, „La Française" 16 XII 1922, s. 2; *Échos*, „La Française" 23 XII 1922, s. 2; *Échos*, „La Française" 30 XII 1922, s. 2.
[54] *Les Secours en Pologne*, „La Française" 30 XII 1922, s. 4.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 16/11/2026 21:59:46

dotyczącymi konferencji w Lozannie[55], kwestiami reparacji[56], a także wypowiedzią Zinowjewa[57] i kongresem w Moskwie[58].

Kwerenda przeprowadzona w trzeciej grupie czasopism także dała negatywne efekty. „Recueil périodique des assurances" został poświęcony w całości prawodawstwu francuskiemu i nie odwoływał się wcale do spraw międzynarodowych[59]. Tematyka „Revue Germanique" oscylowała wokół Niemiec, Anglii, Stanów Zjednoczonych, Holandii i Skandynawii[60]. „La Vie parisienne" także nie umieściło żadnej informacji o omawianym wydarzeniu, podobnie jak „La Croix du Rhône" czy „Journal des mutilés, réformés et blessés de guerre"[61].

Reasumując, o zabójstwie prezydenta II Rzeczpospolitej gazety francuskie pisały relatywnie niewiele. Próżno szukać choćby wzmianki w czasopismach politycznych, poświęconych innym zagadnieniom, bo odwoływały się one do sytuacji międzynarodowej w krajach bezpośrednio interesujących Francję, takich jak Stany Zjednoczone, Anglia, Niemcy, ale też Włochy, Belgia, Holandia, Algieria. W grupie czasopism niepolitycznych nie występowały żadne odwołania do sytuacji międzynarodowej. W grupie czasopism politycznych i informacyjnych na dziewięć przebadanych tytułów prasowych cztery nie podjęły tematu zabójstwa prezydenta Narutowicza, a pięć zamieściło informację o tym wydarzeniu. Należy jednak zaznaczyć, że relacje z Polski były przekazywane społeczeństwu z literówkami w nazwiskach, w jednym przypadku „Haratowicz", w innym „Wajciechowski". Trzeba też zastrzec, że jednym z badanych czasopism był biuletyn prasy polskiej, a tam artykuł o zabójstwie prezydenta musiał się znaleźć.

Kończąc, należy stwierdzić, że jeśli już pisano o zabójstwie Gabriela Narutowicza, to tylko w prasie francuskiej bezpośrednio zainteresowanej polityką. Przedstawiano je zazwyczaj za pomocą mniej lub bardziej szczegółowej notatki: „kto, kogo i co". Tylko w dwóch przypadkach redaktorzy przedstawili przebieg wyborów i powody zamachu na prezydenta, ale nie rozbudowali swojej relacji o przewidywanie poważnego kryzysu społeczno-politycznego, który miał być następstwem tego wydarzenia. Należy więc stwierdzić, że zabójstwo prezydenta II RP, Gabriela Narutowicza, było dla francuskiego społeczeństwa kwestią – w najlepszym razie – drugorzędną.

[55] *Lendemain de Conference*, „Les Droits de l'Homme" 1 I 1923, s. 1.

[56] *Après les Réparations le conflit flamingant*, „Les Droits de l'Homme" 1 I 1923, s. 1.

[57] Grigorij Jewsiejewicz Zinowjew (1883–1936) – członek KC RKP(b) i WKP(b) (1918–1927), zastępca członka Politbiura KC RKP(b) (1919–1921), przewodniczący Komitetu Wykonawczego Kominternu (1919–1926), stracony w wyniku pierwszego procesu moskiewskiego.

[58] *Échos*, „Les Droits de l'Homme" 1 I 1923, s. 2.

[59] *Sommaire,* „Recueil périodique des assurances" 1 I 1923, s. 208.

[60] „Revue Germanique" 1 I 1923, s. 6.

[61] „La Vie parisienne" 16 XII 1922; „La Vie parisienne" 23 XII 1922; „La Vie parisienne" 30 XII 1922; „La Croix du Rhône" 17 XII 1922; „La Croix du Rhône" 24 XII 1922; „La Croix du Rhône" 31 XII 1922; „Journal des mutilés, réformés et blessés de guerre" 16 XII 1922; „Journal des mutilés, réformés et blessés de guerre" 23 XII 1922; „Journal des mutilés, réformés et blessés de guerre" 30 XII 1922.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 16/11/2026 21:59:46

Streszczenie: Zabójstwo prezydenta Gabriela Narutowicza było dla społeczeństwa II Rzeczpospolitej ogromnym szokiem oraz doświadczeniem, które doprowadziło do kryzysu społeczno-politycznego. Autor postanowił treścią rozważań artykułu uczynić analizę przekazu medialnego opiniotwórczych czasopism francuskich ukazujących się w bezpośredniej bliskości grudnia 1922 roku. Celem tekstu było zdefiniowanie podejścia do omawianych tematów prasy zagranicznej na przykładzie prasy francuskiej. Czy przedstawiały one zwykle przebieg wyborów na stanowisko prezydenta RP? A może zamieszczały szczegółowy opis zamachu oraz widmo poważnego kryzysu społeczno-politycznego, który miał być następstwem obu wydarzeń? Czy może dla francuskiego społeczeństwa kwestia zamachu na prezydenta odległego kraju było kwestią drugorzędną?
Słowa kluczowe: Gabriel Narutowicz; II Rzeczpospolita; Stanisław Wojciechowski; prasa francuska

"Mr Haratowicz Murdered in Warsaw": The Assassination of President Gabriel Narutowicz in the French Press

Abstract: The assassination of President Gabriel Narutowicz was a tremendous shock and a socio-political crisis for the society of the Second Polish Republic. The author aimed to conduct an analysis of the media coverage in influential French publications that were released in the immediate vicinity of December 1922. The purpose of the article was to define the approach of the foreign press, specifically the French press. Did they typically present the course of the presidential elections in Poland? Or did they provide a detailed description of the assassination and the looming serious socio-political crisis expected to result from both events? Was the issue of the assassination of a president in a distant country a secondary matter for French society?
Keywords: Gabriel Narutowicz; Second Polish Republic; Stanisław Wojciechowski; French press

Bibliografia

Źródła

„Journal des mutilés, réformés et blessés de guerre" 16 XII 1922.
„Journal des mutilés, réformés et blessés de guerre" 23 XII 1922.
„Journal des mutilés, réformés et blessés de guerre" 30 XII 1922.
„La Croix du Rhône" 17 XII 1922.
„La Croix du Rhône" 24 XII 1922.
„La Croix du Rhône" 31 XII 1922.
„La Vie parisienne" 16 XII 1922.
„La Vie parisienne" 23 XII 1922.
„La Vie parisienne" 30 XII 1922.
„Revue Germanique" 1 I 1923, s. 6.
A la Fédération des Ligues Nationales, „L'Ame Gauloise" 24 XII 1922, s. 1.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 16/11/2026 21:59:46

Après l'assassinat du président de la République polonaise, „Journal des débats politiques et littéraires" 19 XII 1922, s. 1.
Après les Réparations le conflit flamingant, „Les Droits de l'Homme" 1 I 1923, s. 1.
Assassinat du Président de la République polonaise, „L'Écho de France" 17 XII 1922, s. 1.
Assassinat du président Narutowicz, „Bulletin Périodique de la Presse Polonaise" 1 I 1923, s. 6–7.
Ce qui s'est passe, „L'Alerte" 25 XII 1922, s. 1.
Communiqués, „L'Ame Gauloise" 17 XII 1922, s. 3.
Communiqués, „L'Ame Gauloise" 24 XII 1922, s. 3.
Der Mord in Warschau, „Arbeiter Zeitung" 339 (1922), s. 1.
Der polnische Staatspräsident ermordet, „Der Tag" 22 (1922), s. 1.
Die Ermordung des Präsidenten Narutowicz, „Wiener Zeitung" 279 (1922), s. 5.
Djebel-Onk et Ligne Centrale, „L'Avenir de l'Est" 16 XII 1922, s. 1.
Échos, „La Française" 16 XII 1922, s. 2.
Échos, „La Française" 23 XII 1922, s. 2.
Échos, „La Française" 30 XII 1922, s. 2.
Échos, „Les Droits de l'Homme" 1 I 1923, s. 2.
Ermordung des polnischen Präsidenten, „Mühlviertler Nachrichten" 51 (1922), s. 2.
Ermordung des polnischen staatspräsidenten, „Reichspost" 337 (1922), s. 1.
Gauvain A., *L'assassinat du Président Narutowicz*, „Journal des débats politiques et littéraires" 18 XII 1922, s. 1.
Interruption des relations postales avec la Lituanie, „Journal des débats politiques et littéraires" 17 XII 1922, s. 2.
L'Actualité Politique et Sociale, „L'Ame Gauloise" 17 XII 1922, s. 1.
L'Allemagne et les Réparations en nature, „L'Ame Gauloise" 17 XII 1922, s. 2.
L'influence de l'état major prussien sur l'ex-Kaiser et l'Autriche, „L'Attaque" 8 I 1923, s. 1.
La formation du cabinet, „Journal des débats politiques et littéraires" 17 XII 1922, s. 2.
La Semaine, „Le Journal de Fourmies" 17 XII 1922, s. 1.
La situation politique, „Journal des débats politiques et littéraires" 20 XII 1922, s. 2.
Le Joyeux Bolcheviste, „L'Avenir de l'Est" 30 XII 1922, s. 1.
Le ministère polonais et le nouveau président, „Journal des débats politiques et littéraires" 16 XII 1922, s. 2.
Le Monde et la Vie, „L'Ame Gauloise" 17 XII 1922, s. 1.
Le pain et nos colonies, „L'Attaque" 8 I 1923, s. 2.
Le roi Angleterre a Paris, „L'Alerte" 19 XII 1922, s. 1.
Lendemain de Conference, „Les Droits de l'Homme" 1 I 1923, s. 1.
Les condoléances, „Journal des débats politiques et littéraires" 20 XII 1922, s. 2.
Les Secours en Pologne, „La Française" 30 XII 1922, s. 4.
M. Clemenceau en Amérique, „L'Avenir de l'Est" 16 XII 1922, s. 1.
M. Narutowicz et le comte Zamoyski, „Journal des débats politiques et littéraires" 17 XII 1922, s. 2.
M. Wajciechowski est élu président da la République polonaise, „L'Écho de France" 21 XII 1922, s. 1.
Narutowicz das opfer eines politischen attentats, „Illustrierte Kronen Zeitung" 8233 (1922), s. 5.
Nouvelles brèves, „Le Journal de Fourmies" 17 XII 1922, s. 1.

Pobrane z czasopisma Wschód Europy **http://journals.umcs.pl/we**
Data: 16/11/2026 21:59:46

Nouvelles brèves, „Le Journal de Fourmies" 24 XII 1922, s. 1.
Sommaire, „Bulletin Quotidien de Presse Étrangère" 16 XII 1922, s. 1.
Sommaire, „Bulletin Quotidien de Presse Étrangère" 18 XII 1922, s. 1.
Sommaire, „Bulletin Quotidien de Presse Étrangère" 19 XII 1922, s. 1.
Sommaire, „L'Océanie française" 1 I 1923, s. 1.
Sommaire, „Le Mobacher" 16 XII 1922, s. 1.
Sommaire, „Le Mobacher" 20 XII 1922, s. 1.
Sommaire, „Le Mobacher" 23 XII 1922, s. 1.
Sommaire, „Le Mobacher" 27 XII 1922, s. 1.
Sommaire, „Le Mobacher" 30 XII 1922, s. 1.
Sommaire, „Recueil périodique des assurances" 1 I 1923, s. 208.
Une réponse cavalière d'Ismet pacha à la Conference de Lausanne, „L'Attaque" 8 I 1923, s. 2.

Opracowania

Baszkiewicz J., *Historia Francji*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974.
Białokur M., *Gabriel Narutowicz. Biografia*, Opole 2016.
Brykczyński P., *Gotowi na przemoc. Mord, antysemityzm i demokracja w międzywojennej Polsce*, Warszawa 2017.
Drozdowski M.M., *Gabriel Narutowicz – prezydent RP we wspomnieniach, relacjach i dokumentach*, Warszawa 2004.
Hołówko T., *Prezydent Gabrjel Narutowicz (życie i działalność)*, Warszawa 1924.
Liptak S., *Najważniejsze zamachy na wybitne osoby publiczne w Polsce w XX wieku*, „Security, Economy and Law" 2022, no. 1.
Mazur M., *Media endeckie wobec wyboru i śmierci pierwszego prezydenta RP Gabriela Narutowicza*, „Dzieje Najnowsze" 2010, z. 2.
Ruszyc M., *Strzały w „Zachęcie"*, Katowice 1987.
Strembowicz K., *Gabriel Narutowicz we wspomnieniach współczesnych polityków*, Warszawa 1992.

Strony internetowe

Polska we Francji, www.gov.pl/web/francja/relacje-dwustronne [dostęp: 4.04.2024].